

Частина VI

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 159.923.2:3737.1

О. П. Сергєєнкова

ДО ПРОБЛЕМИ САМОСТІЙНОСТІ У ПРАЦЕВЛАШТУВАННІ ВИПУСКНИКІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Аналізується самостійність випускників університету у вирішенні проблеми працевлаштування. Представлено критерійно-понятійні напрями в усвідомленні випускниками цінностей і проблем успішної життєдіяльності.

Ключові слова: дискусія; критерійно-понятійні напрями; проблема; самостійність працевлаштування; ситуації; технології; усвідомлення.

Вступ. Суспільство, яке спирається у розвитку на ринкову економіку, невинно змінює економічні, соціальні, соціокультурні та соціально-психологічні реалії людини у власній життєдіяльності. Знаменитий лозунг «Освіта – на все життя» змінюється у наш час лозунгом «Освіта протягом усього життя».

Відповідно до освітніх змін, що відбуваються під впливом ринкової економіки, випускники університетів мають ставати підприємливими, винахідливими, ініціативними, самостійними та активними людьми. Багатовимірними дослідженнями в науці обґрунтовано факти щодо формування здатності людини до підприємницької праці. Уявлення студентів про підприємництво і необхідність практичного входження в ринок праці пов'язані одним завданням: навчитись самостійно обирати найбільш перспективні напрямки професійного розвитку, оволодівати уміннями приймати рішення та об'єктивно самооцінювати їх результати. Оволодіння студентами уміннями самостійно проектувати професійний та життєвий шлях в цілому в умовах університету потребує розробки організованих процесів навчання. До таких віднесено саморозвивальний, самовиховний, самореалізаційний та інші самоорганізовані процеси. Метою і завданням студентів у самоформуванні є набуття досвіду позитивного ставлення до різних видів професійної діяльності як усвідомлення чинника самостійності у працевлаштуванні як життєвої цінності.

Підкреслимо наукову позицію про те, що самоорганізований процес самостійності особистості сприяє формуванню в собі почуття поваги до людей, які вибирають діяльність, керуючись при цьому мотивацією досягнення успіху. Такі люди, як правило, впевнені у своїх професійних можливостях, а їх самостійність при цьому виконує особливу роль.

Таким чином, в умовах самоорганізованих процесів у студентів формується усвідомлений діяльнісний підхід до вибору майбутньої ринкової праці та до планування власного та життєвого професійного шляху.

Психологічно єдиними аспектами розвитку самостійності у виборі студентами майбутньої праці продовжують діяти засади профінформування, профдіагностики та профконсультування. Таким чином, профорієнтаційну роботу у підготовці випускників до самостійності у працевлаштуванні слід розглядати не окремо, а в узагальненому контексті формування в них професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень. Проблема самостійності у працевлаштуванні завжди була актуальною в науці і практиці її вирішення. Ученими-дослідниками приділялася і приділяється підвищена увага до задач працевлаштування молодих фахівців. Описано чимало засобів, правил, підходів до працевлаштування. У наукових журналах з'явилося багато статей, присвячених проблемам розвитку особистісної та професійної рефлексії, професійної компетентності. Зафіксовано факти про те, що є недостатньо інформативно розкрито самостійність працевлаштування випускників загальноосвітніх, вищих та спеціалізованих навчальних закладів в освітньо-громадській пресі.

Висвітливо актуальність та сутність понять в поєднанні з тими підходами, якими користуються дослідники вітчизняної науки у пошуках допомоги студентам у самостійному працевлаштуванні.

У працях науковців здебільшого описується соціальне замовлення, або так звані соціальні вимоги до професійної діяльності випускника вузу. Цілепокладальний напрям таких вимог відображає необхідність організованого розвитку і саморозвитку професійної компетентності в умовах вузівського навчання.

Поняття «професійна компетентність» науково неоднозначне, в його ознаках повторюються традиційно-освітні вимоги навчання людини в різних її вікових категоріях. Проаналізуємо визначення поняття «професійна компетентність» в наукових варіантах досліджень вчених.

Професійна компетентність більшістю науковців розглядається в контексті термінів «знання», «уміння», «навики», а також способи і прийоми їх реалізації в діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвитку) особистості (Коломієць А.М., 2005, с. 178-181; Маркова А.К., 1996; Митина Л.М., 2004).

У цих аспектах професійна компетентність розглядається як мета підготовки студента у вузі, що становить систему знань і вмінь, володіння загальними і спеціальними засобами діяльності, здатність і потребу в удосконалюванні своєї роботи, готовність до змін, нестандартність мислення.

Окремі дослідники вважають, що професійна компетентність – це складне утворення, що включає комплекс знань, умінь і якостей особистості, що забезпечують варіативність, оптимальність і ефективність майбутньої професійної діяльності.

Удосконалюючи зміст поняття «професійна компетентність», практичні психологи-дослідники розглядають його як сукупність знань, умінь і навичок, які потрібні для успішного виконання функцій щодо навчання, виховання, розвитку особистості (Коломієць А.М., 2005, с. 178-181).

Дослідженнями професійної компетентності у функціональному призначенні поняття розглядається як інтегрування відповідного рівня професійних знань, умінь та навичок, особистісних якостей, що виявляються в результаті діяльності (рівень вихованості й освіченості).

Результативну сторону професійної компетентності вчені розглядають у її освітніх вимірах. Поняттям «професійна компетентність» визначається досить високий рівень здійснення діяльності, спілкування, реалізація особистості, за яких досягаються високі результати в навчанні, а також співвідношення професійних знань і вмінь, з одного боку, професійних позицій, психологічних якостей – з іншого.

У педагогічних науках професійна компетентність описується в параметрах здатності педагога перетворювати спеціальність, носієм якої він є, в засіб формування особистості учня з урахуванням обмежень і приписів, що накладаються на навчально-виховний процес вимогами педагогічної норми, в якій він здійснюється.

Мета статті – проаналізувати самостійність майбутніх фахівців освіти у працевлаштуванні як пріоритетну якість особистості, завдяки якій проектується та самореалізується в житті образ «Я – професіонал».

Поняття і критерійно-понятійні напрями дослідження самостійності випускників університету у працевлаштуванні. Визначаємо

поняття «самостійність» та його критерійно-понятійну основу.

Поняттям «самостійність» визначено провідну якість людини, що відображена в незалежних діях при прийнятті рішень, в уміннях ставити собі завдання, знаходити шляхи їх виконання, брати на себе відповідальність за продуктивний результат діяльності (Психологічний словник, с. 219).

Відповідно вище наведеному поняттю критерійну основу розвитку самостійності як необхідної якості людини у працевлаштуванні закладено образом «Я – професіонал». Таким образом відображено системну цілісність самостійності в особистісному самовизначенні, пов'язаного з просторово-часовим інтервалом життєдіяльності людини. Йдеться про те, що поняттям «самостійність у працевлаштуванні» об'єднано характеристики здатності людини до самоставлення, самоорганізації, самоактуалізації, самоздійснення, самовизначення, самооцінки, самомоніторингу тощо.

Якщо дати визначення описаному вище інтегрованому поняттю «здатність» людини, яким поглиблено поняття «самостійність» і «професійна компетентність» як особливі якості людини та її діяльності, то дійдемо висновку про те, що готовність випускника університету до самостійного працевлаштування має формуватись в неперервній освіті, зокрема, протягом всього періоду навчання у вищій школі. При цьому пріоритетну роль у навчанні студентів самостійному працевлаштуванню відіграватимуть не тривалість навчального процесу і навіть не його етапи, а той новий науковий напрям, яким інтегруються різні освітні сфери. Такий напрям розвивається в сучасній науці на засадах пізнавально-пошукової діяльності, стратегію якої складають самостійно встановлені студентом міждисциплінарні зв'язки.

Новий науковий напрям комплексного пізнання освітніх сфер дістав назву освітологія. У науково-освітній простір освітологію як новий напрям введено в обіг академіком В. О. Огнев'юком (Огнев'юк В. О., 2010, с. 7). Інноваційні напрями освітології досліджуються науковцями науково-дослідної лабораторії освітології Київського університету імені Бориса Грінченка.

У формуванні самостійності студентів до працевлаштування важливе місце посіли інноваційні навчальні дисципліни. Інноваційний зміст питань розвитку самостійності закладено в нових навчальних дисциплінах, що викладаються в профільних класах загальноосвітніх навчальних закладів. Це такі дисципліни: самопізнання, економічна психологія, партнерство, ділове міжособове спілкування тощо.

Завдяки набутим здатностям, до самостійності в оволодінні професійною компетентністю як соціальною вимогою студенти мають змогу поглиблювати психологічні знання, що стосуються праці на ринку освіти; у них задовольняється по-

треба бути суб'єктом постановки і досягнення мети працевлаштування.

Студенти університету мають усвідомити освітню позицію про те, що на ринку праці людині потрібно дбати не лише про те, щоб виготовити та випустити в життя продукцію, а й уміти налагодити економічні стосунки з покупцями продукту освіти. При цьому розвиток власного бізнесу в освіті буде зумовлений взаємною вигодою споживачів продукції. Якщо одна із сторін – виробник чи споживач – отримує прибуток за рахунок витрат іншої, то це не бізнес, а шахрайство. Студенти в самостійних дослідженнях мають уміти визначати властивості підприємницької діяльності такі, як динамічність, організованість, ініціативність послуги. Основні поняття і характеристики процесів бізнесу та підприємництва, якими оволодівають студенти, викликають у них потребу вивчати свої індивідуальні психологічні можливості в організації бізнесу. При цьому вони активно засвоюють методи самостійного працевлаштування. Такими діючими методами є психосинтез, психоаналіз, ділові ігри, навчальні «мозкові штурми».

Підкреслимо наукове положення про те, що кожен ступінь освіти в університеті має свою специфіку, яка особливо яскраво виявляється на етапі працевлаштування в умовах ринкової економіки й економіки міжособових стосунків.

Важливе місце і роль в науці відведено дослідниками ролі самоосвіти студентів та пов'язаним з нею саморозвитком таких якостей особистості, як «самореалізація», «особистісна рефлексія», «самоздійснення».

Самореалізація забезпечує в людини активний розвиток тих здатностей, які сприяють визначеного рівня зрілості самостійності в працевлаштуванні. Психологічні можливості самореалізації в розвитку самостійності, необхідної для працевлаштування, сприяють зближенню цінного життєвого плану з процесом конкретного працевлаштування.

Готовність випускника університету щодо самостійності працевлаштування формується на рівні соціальних ринкових установок, що є ефективними в умовах розвитку неперервної навчально-професійної освіти. Неперервність освіти обумовлює розуміння студентами нового способу суспільного господарювання – економічний розподіл праці між фахівцями ринку. Практична реалізація такого способу наповнює новим змістом практичні підходи до працевлаштування випускників вузів. Підкреслимо те, що значення нового підходу не завжди співпадає з вимогами праці сучасного ринку. Адже відживають професії, не затребувані ринковою практикою, виникають певні ускладнення у заповненні ринку дефіцитними видами товару, на оцінювання якого потрібна відповідна професійна підготовка фахівця щодо його реалізації.

Першими кроками самостійності у працевлаштуванні є дослідницьке виявлення та само-

реалізація студентами таких типів ситуацій та побудова на їх основі проекту працевлаштування:

1. Ситуація «Знайомство»: з явищем, процесом, терміном, поняттям, їх аналізом з різних позицій.

2. Ситуація «Копія»: робота з відомими інформаційними фактами і знаходження зв'язків між ними.

3. Ситуація «Проблема»: формулювання ідей, завдань, умов з метою стимуляції нових підходів до рішення.

4. Ситуація «Трансформація»: аналіз джерельних витоків ідеї з наступним пошуком відповідного змісту інформації.

5. Ситуація «Конфлікт»: не має рішення, але стимулює його пошук.

6. Ситуація «Актуальність»: об'єднання інтересів, оволодіння певними вміннями, нові методи пошуку.

7. Ситуація «Мотивація»: зміцнення значущості професійних знань, довіра до їх змісту та особиста підтримка вимог навчально-професійної діяльності.

Очікувані результати розвитку самостійності у працевлаштуванні випускників університету:

а) пояснюють поняття: інтелект, власність, право, об'єкт права, суб'єкт права, продукт творчого інтелекту, самостійність, працевлаштування, пошук;

б) знають: основи працевлаштування, самостійність у пошуку виду діяльності, основи інтелектуальної власності, об'єкти і суб'єкти права, структуру інтелектуально-творчої діяльності;

в) уміють: аналізувати соціальні замовлення ринку праці; планувати самостійний пошук ринкового простору працевлаштування; проводити діагностичний самотренінг самостійності, здійснювати самоконтроль і самооцінку навчально-професійних досягнень, професійно самовизначатися з вибором виду діяльності, на який є попит на ринку праці.

Висновки. У вирішенні проблеми самостійності у працевлаштуванні випускників пріоритетними заходами в університетському навчанні студентів є:

1. Розробка та впровадження в університетську освіту принципово нової критерійної основи – інтегрованих показників самопізнання студентами різних сфер ринку та професійної сфери.

2. Раціоналізація та модифікація змісту, форм, методів і засобів професійно-навчального процесу у світлі нових завдань, сформульованих освітологією, економічною психологією, профорієнтологією. Зокрема йдеться про мету і завдання підготовки майбутніх фахівців до проектної діяльності, спрямованої на оволодіння підприємництвом, на саморозвиток професійної компетентності, рефлексивного мислення, професійне самоздійснення.

3. На основі всієї сукупності досліджуваних в науці теоретичної та практичної інформаційної новизни здійснювати варіативне використання змісту

інноваційних навчальних дисциплін у навчально-професійній підготовці випускників університету до самостійності у працевлаштуванні.

4. Практикувати апробацію проблем формування самостійності у ситуаціях ринкового працевлаштування.

5. Створювати навчальний простір для презентування реалізації студентами на практиці здатностей самостійного працевлаштування.

6. Організувати постійно діючі дискусії з розвитку в студентів впевненості на засадах самоствердження, «примірювання» на себе особливостей майбутньої праці. Практикувати дискусії чи тренінги різного типу тверджень. Нижче подано їх зміст.

Твердження 1. Ти – практик, який схильний займатися конкретною справою. Надаєш перевагу праці, що приносить конкретні, відчутні результати для себе та інших. Тебе не лякає фізична праця. Тебе цікавить робота з технікою, що потребує практичного складу розуму, добре розвинених рухових навиків.

Твердження 2. Ти швидше теоретик, чим практик. Тобі подобається займатися

вивченням, дослідженням якої-небудь проблеми, отриманням нових знань. Ти надаєш перевагу праці, яка приносить радість пізнання, а іноді і радість відкриття. Роботу, яка потребує абстрактного складу розуму, здібностей до аналізу і систематизації знань, широкого кругозору.

Твердження 3. Ти – «комунікатор», який любить працювати з людьми і для людей, тому, тебе ймовірно зацікавить праця, пов'язана з навчанням, вихованням, обслуговуванням клієнтів, наданням

допомоги нужденним тощо. Тобі цікава емоційно насичена, «жива» робота, яка передбачає інтенсивну взаємодію з людьми, і вміння спілкуватися.

Твердження 4. Тобі подобається працювати з документами, текстами, цифрами, у тому числі з використанням інформаційних засобів. Робота спокійна, без особливого ризику, з чітко визначеними обов'язками. Вона може бути пов'язана з опрацюванням інформації, розрахунками, які потребують точності, акуратності, посидючості. Тобі хотілось би уникнути частого спілкування, необхідності управляти іншими людьми та й відповідати за їх діяльність.

Твердження 5. Ти – організатор, що орієнтується на активну перетворювальну роботу. Ти надаєш перевагу роботі, яка дає відносну свободу, самостійність, забезпечує положення в суспільстві, перевагу над іншими, матеріальне благополуччя; роботу азартну та ризиковану, яка потребує ініціативності, підприємливості волі, вміння брати відповідальність на себе.

Твердження 6. Ти, ймовірно, вільний художник. Тобі підходять такі види діяльності, які дають можливість творчого самовираження, де відсутня тема жорсткого режиму дня, формальностей; роботу, яка дає простір фантазії, уяві, яка потребує розвинутого естетичного смаку, спеціальних здібностей (художніх, літературних, музичних).

7. Пропонувати студентам зробити висновки про розвиток самостійної позиції за змістом напрямів, що подано у таких твердженнях.

У висновках відповідати на запитання: «На скільки той вид діяльності, що ви можете виконувати, потрібний суспільству?».

Література

1. **Коломієць А. М.** Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у процесі природничо-математичної підготовки / А. М. Коломієць // Актуальні проблеми формування творчої особистості вчителя початкових класів: Матеріали третьої Всеукр наук.-практ. конф. – Вінниця: ВДПУ імені М. Коцюбинського, 2005. – С. 178-181.
2. **Маркова А. К.** Психологія професіоналізму / А. К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
3. **Митина Л. М.** Психологія труда и профессионального развития учителя: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л. М. Митина. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 320 с.
4. **Огнев'юк В. О.** На шляху до становлення нового наукового напрямку «освітологія» / В. О. Огнев'юк / Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 15 груд 2010 р. / За заг. ред. Огнев'юка В. О. – К.; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2010. – 192 с.
5. **Побірченко Н. А.** Вибір успішної професії на ринку праці: Посібник / Н. А. Побірченко, А. М. Гончар, О. П. Сергєєнкова. – К.: Науковий світ, 2009. – 77 с.
6. **Побірченко Н. А.** Наука і практика компетентнісного виміру особистісного зростання учнівської молоді / Н. А. Побірченко // Компетентнісний вимір особистісного зростання учнівської молоді: теорія, практика, досвід. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 10-11 квітня 2012 р.; редакційна колегія: Побірченко Н. А., Пашков В. В. / Ястребова В. Я. [та ін.]. – Запоріжжя, «Акцент Інвест-Трейд», 2012. – 252 с. – С. 11-18.
7. **Психологічний словник** [Текст] : словник / авт.-уклад.: В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова. – К.: Наук. світ, 2007. – 274 с.
8. **Сергєєнкова О. П.** Професійна індивідуальність майбутніх учителів: теоретико-методологічні аспекти: Монографія / О. П. Сергєєнкова. – К.: Наук. світ, 2004. – 344 с.

9. **Сергеєнкова О. П.** Психолого-педагогічні орієнтири професійного становлення майбутнього вчителя / О. П. Сергеєнкова. // Актуальні проблеми психології / За ред. академіка С. Д. Максименка. – К.: Главник, 2008. – Том X., Ч. 8. – С. 541-547.

References

1. **Kolomiets A. M.** (2005) Forming of the professional competence of the future elementary school teachers in the process of the science and mathematical training. Actual problems of the creativity forming in the elementary school teachers: the third Ukrainian scientific and practical conference. Vinnitsa: VDPU imeni M. Kotsyubinskogo. 178-181. (in Ukrainian)
2. **Markova A. K.** (1996) Psychology of the professionalism. M.: Mezhdunarodnyj gumanitarnyj fond «Znanie», 308. (in Russian)
3. **Mitina L. M.** (2004) Psychology of the labor and teachers' professional development. M.: Izdatel'skij centr «Akademija», 320. (in Russian)
4. **Ogneviuk, V. O.** (2010) On the way to the development of the new scientific direction "educology". K.; Kyiv un-t im. B. Hrinchenka, 192. (in Ukrainian)
5. **Pobirchenko, N. A. Honchar, A. M., Serhieienkova, O. P.** (2009) The choice of the successful profession on the labor market. K.: Naukovyi svit, 77. (in Ukrainian)
6. **Pobirchenko, N. A.** (2012) Science and practice of the competence dimension of the personal growth of the school youth: theory, practice, experience. Zaporizhzhia, «Aktsept Invest-Treid», 252. P. 11-18. (in Ukrainian)
7. **Serhieienkova O. P.** (2004) Professional individuality of the future teachers: theoretical and methodological aspects. K.: Nauk. svit, 344. (in Ukrainian)
8. **Serhieienkova O. P.** (2008) Psychological and pedagogical indicators of the professional training of the future teachers. Aktualni problemy psykholohii. K.: Hlavnuk. Volum X. Part 8. 541-547. (in Ukrainian)
9. **Symavskiy, V. V., Serhieienkova, O. P.** (2007) Psychological vocabulary. K.: Nauk. svit, 274. (in Ukrainian)

О. П. Сергеєнкова

К ПРОБЛЕМЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ В ТРУДОУСТРОЙСТВЕ ВЫПУСКНИКОВ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Анализируется самостоятельность выпускников университета в решении проблемы трудоустройства. Представлено критериально-понятийные направления в осознании выпускниками ценностей и проблем успешной жизнедеятельности.

Ключевые слова: дискуссия; критериально-понятийные направления; проблема; самостоятельность трудоустройства; ситуации; технологии; осознание.

O. Sergeenkova

TO THE PROBLEM OF THE INDEPENDENCE IN THE JOB PLACEMENT OF THE UNIVERSITY GRADUATES

We analyze the autonomy of university graduates in solving the problem of employment. It is presented criterion-conceptual awareness of trends in values and problems graduates successful life.

It is made the conclusion that the priority actions in solving the problem of graduates' employment are:

1. *Development and implementation of the new fundamental basis of the university education – integrated indicators of students' self-cognition of different market sectors and professional sphere.*
2. *Rationalization and updating the content, forms, methods and tools of vocational training process according to the new tasks that are formed by educology, economic psychology etc. In particular it is the purpose and tasks of future professionals' preparing to the project activities that aimed at mastering business, self-development of professional competence, reflective thinking, professional self-realization.*
3. *On the basis of totality studied theoretical and practical informational newness to perform variational using of the innovative disciplines' content in educational and vocational training of the graduates to self-employment.*
4. *To practice the approbation of the formation of independence in situations of market employment.*
5. *To create a learning space for presenting by students the implementation of self-employment abilities in practice.*
6. *To organize standing debate on the development of students' confidence on the basis of self-affirmation, acquiring the features of the future work etc. To practice discussion or trainings of different types.*

Keywords: discussion; criterion-conceptual direction; awareness; problem; self-employment; situation of technology.

Рецензенти

Безпалько О. В. – д.пед.н., проф.
Побірченко Н. А. – д. псих.н., проф.

Стаття надійшла до редакції 18.08.14